

1. מסכת מגילה (כח א)

ועוד א"ר יהודה בהכנס"ט שחבר אין מספידין בתוכו ואין מפשילין בתוכו חבלים ואין פורשין לתוכו מצודות ואין שוחחין על גג פירות ואין עושין אותו קפנדריא, שנאמר והשמותי את מקדשיכם קדושתן אף כשהן שוממין. עלו בו עשבים לא יתלוש מפני עגמת נפש. גמ' ת"ר בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש, אין אוכלין בהן ואין שותין בהן ואין נאותין בהם ואין מטיילין בהם ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ואין מספידין בהן הספד של יחיד. אבל קורין בהן ושונין בהן ומספידין בהם הספד של רבים...

2. תורת כהנים (בחוקתי פרשה ב פ"ו)

והשמותי את מקדשכם מקדש מקדשי מקדשכם לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות.

3. יראים (סי' תט)

ויראת מאלהיך צוה בהכנס אדם למקדש או בבהכ"ס או לביהמ"ד שינהג בהם מורא וכיבוד דכתיב בפרשת בהר סיני את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו לא ממקדשי אתה ירא אלא ממי שהזהיר על המקדש פי' מן הקב"ה, ומצינו בהכ"ס ובהמ"ד שנקראו מקדש דתניא בת"כ והשימותי את מקדשיכם מקדש מקדשי מקדשיכם לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות, ואמר' במגילה פרק אחרון ואהי לכם למקדש מעט בארצות אשר הדחתים שם ואמר שמואל בר רב יצחק אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל, למדנו כשאמרה תורה את מקדשי תיראו שבת כנסיות ובתי מדרשות בכלל והמורא מה הוא אינו מפורש במקרא ופירשו חכמים כל אחד לפי סברתו לפי חומר קדושתו.

4. שאילתות (סי' קמה)

אבל בית שער אכסדרה ומרפסת פטורין שאין עשוין לדירה... ושערי מקדש ולשכות ועזרות פטורין שהן קדש ובתי כנסיות ומדרשו' נמי פטורין דאיקריין מקדש שנאמר והשמותי את מקדשיכם.

5. מניין המצוות לרמב"ם (מצות ל"ח סה)

שלא לאבד בהמ"ק או בתי כנסיות או בתי מדרשות וכן אין מוחקין את השמות המוקדשין ואין מאבדים כתבי הקודש שנאמר אבד תאבדון לא תעשון כן לה' אלקיכם.

6. קרית ספר (הלכ' בית הבחירה פ"א)

אלא שנראה דרשה גמורה הא דרשינן והשמותי את מקדשכם לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות.

7. ר"ן (מגילה ח א ברי"ף ד"ה ומאן)

לפיכך נ"ל דבהכ"ס ודכוותיה כיון שעיקרו עשוי לומר בו דבר שבקדושה הטילו בו חכמים קדושה מדבריהם ואפי' התנו עליו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר א"א שתפקע קדושתו בכדי מפני כבוד הקדושה שיש בו.

8. מסכת מגילה (כה ב)

בני העיר שמכרו רחובה של עיר לוקחין בדמיו בהכ"ס, בהכ"ס לוקחין תיבה, תיבה לוקחין מטפחות...

9. חידושי הרמב"ן (מגילה כה ב)

לפי מה ששינו במשנתנו ביהכ"ס לוקחין בדמיו כו' משמע ודאי שביהכ"ס קדושה יש בו וכדאמרין בגמ' אוגורה ומשכונה אסור מ"ט בקדושת' קיימי, ואמרין נמי אמאי תיפקע קדושתה. והשתא קשיא לי א"כ האיך נמכר והלא דבר הראוי לגופו במקדשין אינו נפדה, ובתוספתא דהאי פרקא תניא אבני היכל ועזרות שנפגמו ושנגממו אין להם פדיון, ותו כי מכרו שבעה טובי בני העיר במעמד אנשי העיר היכי שרו דמיהו למשתא בהו שכרא והלא נתפסין בקדושתה, וכן הא דאמרין במתנה אי לאו דהוה להו הנאה מיניה לא יהבי ליה מתנה והויה להו כזביני, ואמאי תפקע זו והא היא הנאה כבר אכלוה וליתא בעולם להחל עליה קדושה. ועוד שאין אני רואה בגמ' ביהכ"ס נפקע מקדושתו על דרך פדיון וחלול אלא במכירה ושינוי רשות. ויש לישב ולומר דביהכ"ס עשו אותו כתשמישי מצוה לולב וסוכה, והן עצמן אע"פ שזרקין לאחר זמן בזמן מצוה יש בהן קדושה של כבוד, כדאמרין התם אסור להרצות מעות כנגד נר של חנוכה והוינן בה וכי נר קדושה יש בו ומסקנא דאסיר, והתם נמי אמרי' דנויי סוכה אסור להסתפק מהן כל שבעה ואבא דכלהו דם כדאיתא בפרק במה מדליקין. ופירוש הדברים דנויי סוכה אסורין בשעת מצותן משום דחל שם שמים עליהן, אבל אם בא לסלקן מן המצוה ולהסתפק מהן אסור משום מוקצה למצותו כדמוכח בפרק כירה, וכן הדס של מצוה אסור להריח בו וכן לולב ואתרוג כיוצא בהן, וכ"כ רב אחא בשאלתא דשלח לך בחוטי ציצית דאסור למיצר בהן מידי משום בזויי מצוה. לפיכך ביהכ"ס כל זמן שבני העיר רוצין בו ומצותן עליו נוהגין בו קדושה ואפי' בחרבנו, שהרי עדיין לא עבר זמן מצותו וראוי לשפץ אותו

ולבנותו, אבל אם נמלכו למכרו כבר עבר זמן מצותו כסוכה לאחר שבעה ונפקעה קדושה מיניה... הלכך מכירתו ודאי מותרת היא דהוה ליה כמפריש שבעה אתרוגים לז' ימים דיוצא בו ואוכלה דהו"ל כתשמישי מצוה לאחר זמנו. עכשיו כל הענין מיושב שאם מכרו שבעה טובי העיר שלא במעמד אנשי העיר זו היא ששינו לוקחין בדמיו תיבה דמסתמא לא ניחא להו לאנשי העיר לאכחושי מצוה שלהן ואע"פ שיש להם אחרת, ולא שיהא בדמיהו קדושה ממש להיותן אסורין בהנאה אלא שאין רשאים להוציאן בצרכיהן כדון צדקה משבאת לידי גבאי וכענין האמור שם בפ"ק דערכין, וכן מכירת הספרים כיון דבכל מקום שהן קדושתן עליהן אין במכירתן אלא משום אכחושי מצוה דהני מוכרין, אבל אם מכרו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר כיון שהסכימו כולן שאינם רוצין עוד בבהכ"ס זה אפי' למשתא בהו שכרא בדמים מותר דהוה ליה תשמישי מצוה לאחר זמנו דנזרקין.

10. שו"ת שבה"ל (ח"ג סי' יג)

אבל העיקר מה שנראה בזה היא שיטת הגה"ק דברי חיים דאף אם קדושת ביהכ"ס רק דרבנן מ"מ איסור נתיצה מה"ת והוא ז"ל כ' בטעם הדבר דמה"ת ע"פ אסור לנתוך ולהרוס דבר שמתועדים להתפלל יע"ש, ועדיין צריך טעם והסברה, אבל יראה לענ"ד ע"פ מש"כ בתשו' תשב"ץ בגדרי קדושת א"י דאיכא ב' גדרים גדר קדושת המצוות תלויות בארץ וגדר קדושת השכינה, ושני קדושות הללו אינם תלוים זב"ז דהרי עבר הירדן יש לו קדושת המצוות בקדושה ראשונה ואין לו קדושת השכינה לעולם, וכן א"י מערבה דיש בו ב' קדושות קדושת השכינה לענין סגולתה יע"ש, וקדושת המצוות ואף אם נימא דאין היום קדושת המצוות למ"ד קדושה שני' נמי בטלה מ"מ קדושת השכינה לעולם לא בטלה... וכמו"כ יראה לענין קדושת ביהכ"ס עלינו לדון על ב' מיני קדושות קדושה עצמית כקדושת הקדש וכדומה, בזה י"ל דאין בו קדושה מה"ת ואין בביהכ"ס מה"ת חלות דיני הקדש לענין תפיסה ופדיון וכו', אבל קדושת שכינה היות בתי כנסיות הם מקום מעון השכינה ודאי קדושת שכינה יש מה"ת ממה שארז"ל בברכות מנין שהקב"ה מצוי בביהכ"ס, וכן שם עשרה קדמה שכינה ואתיא וכה"ג טובא, ובמס' מגילה לענין בי כנישתא דשף ויתבי בנהרדעא, כל הנ"ל הוא מציאות אמת שהקב"ה נמצא ומתועד שם ולא שייך בדבר זה שהוא רק בגדר דרבנן, וע"כ מצד קדושת השכינה יש בו מקום קדוש מה"ת, אלא שאין בו דיני קדושה כהקדש וא"כ כיון שיש בו קדושת שכינה פשוט מאד שהוא בכלל ונתצתם וגו' לא תעשון כן לה' אלקיכם, וכדעת הגה"ק בעל דברי חיים ז"ע.

11. חיי אדם (כלל יז סע' ו)

קדשת בהכ"ס ובהמ"ד גדולה מאוד ומזהרים עליהם לירא ממי ששוכן בהם, כדכתיב 'ומקדשי תיראו' ולא בהמ"ק בלבד אלא כל מקום המקדש ובהכ"ס ובהמ"ד נקרא מקדש מעט... וכתבו הפוסקים שמצוה לירא מן המקדש נוהג בבהכ"ס ובהמ"ד מדאו' ולכן אסור לדבר בהם דברים בטלים...

12. רמב"ם (תפלה פי"א הל' ו-ז)

בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש כגון שחוק והיתול ושיחה בטלה, ואין אוכלין בהן ואין שותין בהן ואין נאותין בהן ואין מטיילין בהן ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים... ואין מחשבין בהן חשבונות אא"כ היו חשבונות של מצוה כגון קופה של צדקה ופדיון שבוים וכיוצא בהן, ואין מספידין בהן אלא הספד של רבים כגון שיהיה שם הספד גדולי חכמי אותה העיר שכל העם מתקבצין ובאין בגללן.

13. שו"ע (סי' קנא סע' א)

בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהם קלות ראש כגון שחוק והתול ושיחה בטלה ואין אוכלים ושותים בהם ולא מתקשטין בהם ולא מטיילין בהם ולא נכנסים בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים... ואין מחשבין בהם חשבונות אא"כ הם של מצות, כגון קופה של צדקה ופדיון שבוים, ואין מספידים בהם אא"כ יהיה ההספד לאחד מגדולי העיר שכל בני העיר מתקבצים ובאים להספידו.

14. משנ"ב (סי' קנא ס"ק א)

כי הם נקראים מקדש מעט כמו דכתיב ואהי להם למקדש מעט ובמקדש כתיב ואת מקדשי תיראו שיהא מוראו של השוכן בה עליו, וכתב בסמ"ק שבעון קלות ראש בביהכ"ס נהפכין לבית ע"ג ח"ו.

15. שו"ת הרא"ם (סי' פא)

על העברה שנעשה בקהל ארגון שראו עדים כשרים את שמש הכנסת מתעורר עם נער אחד בהיכל ה' האם יש היתר להתפלל באותו ביכ"ס אם לא... בהיות שבא באזני קצת מבני עמנו הוציאו קול על הכנסת הזה לומר שמאחר שנעברה בו עבירה גדולה כזאת שוב אין ראוי להתפלל בו ולהזכיר בו קדיש וקדושה ולא לשים בו ס"ת, באתי לפרסם

24. שלט"ג (ר"ף שם אות ג)

ונראה בעיני שלא נאמר על תנאי הן עשויות אלא לאורחים שבבבל היו מצויים אורחים העוברים ממקום למקום והיו אוכלין ושותין בבהכ"ס אבל בני העיר אין נכנסין אלא לת"ת.

25. בית יוסף (ס' קנא)

גם הר"ן כתב בשם הרמב"ן דאין לפרש שיהא מותר לנהוג בהן קלות ראש בחורבן מעובדא דרבינא דהוה ליה תלא דבי כנישתא וכו' ורבינא בבבל הוה...

26. מאירי (מגילה כח ב)

בתי כנסיות שבבבל על תנאי הן עשויות כלומר שמתנין בהם ליכנס לקצת הנאה אם מפני חמה אם מפני גשמים ומ"מ דברים שיש בהם קלות ראש כגון חשבונות שבין אדם לחבירו אין עושין בהן וחשבונות של צבור יש מתירין שכל שהוא צורך צבור אין בו קלות ראש.

27. אור זרוע (ח"ב ס' שפח)

א"ר אסי בתי כנסיות של בבל על תנאי עשוין פי' ר' שלמה זצ"ל ע"מ שישתמשו בהן ואע"ג דעל תנאי עשוין מ"מ אין נוהגין בהם קלות ראש ומאי ניהו חשבונות משמע דוקא חשבונות אבל הני דברייתא דלעיל כולהו נוהגין בהם והא דאמר בסמוך רבינא ורב אדא בר מתנה הו קיימי וקשיילי שאילתא מדרב' אתא זילחא דמיטרא עיילי לבי כנישתא אמרי האי דעיילין לבי כנישתא לאו משום מיטרא אלא משום דשמעתא בעיא צילותא הם היו מחמירין על עצמן ולא היו רוצים ליכנס בה מפני הגשמים אע"פ שהיה מותר להם ליכנס. וההיא דלעיל דרבינא הוה ליה תילא דבי כנישתא בארעיה פי' שהיה ביהכ"נ בקרקע שלו ונחרב דכל בית נחרב קרוי תל כמו והיתה תל עולם אתא לקמיה דרב אשי א"ל מהו למיזרעה א"ל זיל זבניה משבעה טובי העיר במא"ה אע"ג דבבבל הוה דעל תנאי עשוין אפי' הכי זריעה היא חול גדול ובזיון גדול ואסור אפי' בבבל מידי דהוה אחשבונות דאסור רב אסי אפי' בבבל אבל כל הני דברייתא דאסור בביהכ"נ של א"י כולהו שרי בביהכ"נ של בבל.

28. רש"י (מגילה כח א)

אין אוכלין בהן כו' ולא גרסינן ואין אוכלין בהן דכולהו פירושא דקלות ראש הן.

29. שו"ע (ס' קנא סעי' יא)

אם בשעת בנין בהכ"נ התנו עליו להשתמש בו, מותר להשתמש בו בחרבנו אבל ביישובו לא מהני תנאי. ואפי' בחרבנו לתשמיש מגונה כגון זריעה וחשבונות של רבים לא מהני תנאי. בד"א בבתי כנסיות שבח"ל אבל בבתי כנסיות שבא"י לא מהני שום תנאי.

30. משנ"ב (ס' קנא ס"ק לג)

פי' אותו תנאי מועיל שלאחר שיחרב יהיה מותר להשתמש בו אבל כל זמן שקיימת אין תנאו מועיל.

31. ביאור הלכה (ס' קנא סעי' יא ד"ה אבל)

הנה בפירושא דסוגיא דעל תנאי הן עשויות יש כמה שיטות, היינו שיטת התוס' והרא"ש דבישובו לא מהני תנאי ובחורבנו מהני, ושיטת רש"י והא"ז דאפי' בישובו מהני תנאי, ושיטת הרמב"ן והר"ן וכן דעת הרשב"א בתשובותיו בח"ד דאפי' בחורבנו לא מהני תנאי שישתמשו בו להדיא בשלא מדוחק אבל כשהוא מדוחק אפי' בישובו מהני תנאי [מדוחק קרי כשהוא להאכיל העניים לצורך שעה או להשכיבן שם]. והנה אף שהמחבר העתיק לדינא דבישובו לא מהני תנאי, מ"מ נראה מדברי הט"ז בריש הסי' דכשהוא מדוחק וכו' יש לסמוך על הרמב"ן דאפי' בישובו מהני, והדין עמו שכן הוא ג"כ דעת הר"ן והרשב"א, וגם יש לצרף לזה דעת רש"י ואו"ז דס"ל דאפי' בישובו מהני תנאי. ודע עוד דאפי' לדעת רש"י ואו"ז דמהני תנאי אפי' בישובו מ"מ לקלות ראש ממש כגון שחוק והיתול וכיוצא בו פשיטא דלא מהני כדמוכח בגמ' להדיא עיי"ש דאפי' חשבונות אסרו משום דהוא ג"כ קלות ראש.

32. שו"ע (ס' קנא סעי' ח)

הארון וכל מה שעושים לס"ת מועיל בו תנאי להשתמש בו שאר תשמיש אפי' דחול.

33. מג"א (ס' קנא ס"ק יד)

ונ"ל דהכא מיירי לתנאי של קלות ראש כגון אכילה ושתיה ובחמה מפני החמה וכו' מ"מ ברא"ש שם וזריעה הוה קלות ראש ביותר ועגמת נפש.

34. שו"ת אג"מ (או"ח א סי' מה)

ונמצא שנפסק עתה כן להלכה אף אם אולי רק בדורות האחרונים התחילו לנהוג כן... מ"מ בשעה"ד ודאי יש לפסוק להתיר שבזה הא מתירין גם הרמב"ן והרשב"א והר"ן וכדפסק המ"ב בבהל"כ.

ולהודיע שבשום, שאין הדבר כן כמו שהם חושבים אבל הם בודאי הגמור טועים ומשתבשים ואין ראוי להוציא מפייהם דבר זה, שא"כ לפי דעתם המשובשת אין ראוי להתפלל בשום בית מבתי היונים והלועזים מאחר שסתם בתייהם הם מכניסים בתוכם ע"ז... ועם כל זה אנו שוכרים וקונים בתים מן הגוים ואנו מתפללים בתוכם בכל תפוצות גלותינו ולא נמצא שום פוצה ומצפצף לערער בזה וכל המערער בזה אינו אלא טועה שהרי דברים ק"ו ומה אם בית מקדשנו שהוא מקדש בית עולמים שהשכינה שרויה בו והוא קדש קדשים לא נאסרו תפלתנו בו אף על פי שהכניסו בו ע"ז... ואפי' הכי חזר הבית בקדושה כמו שאמרו רבותינו בנוסח על הנסים ואח"כ באו בנין לדביר ביהן ופנו את היכלך וכו'... בתי כנסיות שלנו שאינן אלא מקדש מעט והקלו בהם בכמה דברים שהן אסורים בבהמ"ק על אחת כמה וכמה.

16. מסכת מגילה (כח ב)

א"ר יהודה אימתי בישובן אבל בחורבן מניחין אותן לעלות, עלו בהן עשבים לא יתלוש מפני עגמת נפש. א"ר אסי בתי כנסיות שבבבל על תנאי הן עשוין ואעפ"כ אין נוהגין בהן קלות ראש ומאי ניהו חשבונות. א"ר אסי בהכ"ס שמחשבין בו חשבונות מלינין בו את המת. מלינין סלקא דעתך, לא סגי דלאו הכי אלא לסוף שילינו בו מת מצוה.

17. רש"י (שם)

על תנאי- ע"מ שישתמשו בהן. לסוף שילינו בו מתי מצוה- שימותו בעיר מתים שאין להן קוברין.

18. תוספות (מגילה כח ב)

בתי כנסיות של בבל על תנאי הן עשוין- ר"ל כל זמן שהן בטלין דהא חזינן דברייתא דלעיל דאין נכנסים בהן בחמה וכו' וגם האמוראים שלא היו רוצים ליכנס בהן בגשמים מפני גשמים אלא משום דשמעתא בעי צילותא, והכא מיירי כשחרב דאז מהני התנאי, ודווקא לאותן שבבבל מהני התנאי שהרי לעת בא גואל במהרה בימינו תפקע קדושתן אבל לאותן שבא"י לא מהני תנאי שהרי קדושתן לעולם קיימת. וא"ת כיון דמהני תנאי לאותן שבבבל א"כ קשה מההיא דלעיל דרבינא דהוה ליה בי כנישתא בארעיה ואמר ליה רב אשי זיל זבנה מז' טובי העיר ואמאי איצטרך לעשות כן אחר שנחרב, ו"ל משום דזריעה דזריעה הוה קלות ראש ביותר ועגמת נפש ומשום הכי אסור אפי' בחורבנה.

19. תוס' (מגילה כח ב)

ואעפ"כ אין נוהגין בהן קלות ראש- פי' בבנינה שהרי בחורבנה שרי בכל הני ואצטרך לאשמועין משום דסלקא דעתך אמינא דדווקא אכילה ושתיה דהוה קלות ראש ביותר הוא דאסור אבל חשבונות דלא הוה קלות ראש כ"כ סלקא דעתך אמינא דשריא קמ"ל דלא.

20. רא"ש (מגילה פ"ד ס' ו)

וקאמר רב אסי בתי כנסיות שבבבל בחורבן מותר לעשות בהן שעל תנאי הן עשוין מ"מ חשבונות של רבים אין עושין בהן וכן גבי תילא דבי כנישתא שלא היה יכול לזרעה אם לא שקנאה משבעה טובי העיר לפי שזריעה דבר מגונה הוא ביותר.

21. ר"ח (מגילה כח ב)

א"ר אסי בתי כנסיות שבבבל על תנאי הן עשוין, כל שעה שירצה יחזיר לקדמותיה ואעפ"כ אין נוהגין בהן קלות ראש ומה ניהו חשבונות דא"ר ששת וכו'.

22. ביאור הלכה (ס' קנא סעי' יא ד"ה לא מהני)

...אבל לפירוש ר"ח שביינו אין קושיא כלל לענ"ד שהוא מפרש דעל תנאי הן עשוין דכל שעה שירצה יחזור לקדמותיה [ור"ל דאם רבים ירצו בזה והיינו דקמסיים דאפ"ה אין מחשבין בהם חשבונות של רבים דזה אסור עכ"פ משום קלות ראש אבל שאר תשמישים שאינם של גנאי מותרים רבים להשתמש בו כשירצו משום דאז נפקע קדושתיה וחוזר לקדמותיה ולפירושו ל"ק מזילחא דמיטרא דכל זמן שלא נתרצו בו רבים עדיין בקדושתיה קאי ומסתברא דאף לדידיה אף דרבים מותרים להשתמש בו תשמיש שאינו של גנאי דנעשה אז כמו בית בעלמא תיכף כשחוזרים להתפלל בו חוזר ומתקדש בקדושת ביהכ"נ] וא"כ אין קושיא מסי' קנא דהתם התנאי שישתמש בו אף בעודו בקדושתיה ולזה ל"ל דמהני.

23. ר"ן (ט א ברי"ף ד"ה בתי כנסיות)

לפיכך פי' הרמב"ן שעל תנאי הן עשוין היינו לענין שאם הוצרכו אנשי העיר להאכיל בהן עניים או להשכיבם שם מותר וה"ה לכל צרכי עניים לפי שעה וכדאמרינן בפרק ערבי פסחים לאפוקי עניים דאכלו ושתו בבי כנישתא. וכן חכמים מותרין ליהנות בהן והוא שהוצרכו להם כגון שהיה מקום דחוק לתלמידים אבל שלא בשעה"ד אסור... ואע"פ שלכל הדברים הללו מועיל תנאי לבתי כנסיות שבבבל אין התנאי שלהם כלום לענין קלות ראש וחשבונות.